

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
FILOZOFICKO-PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA V OPAVĚ
INSTITUT TVŮRČÍ FOTOGRAFIE

Teoretická bakalářské práce

Filip Zawada

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
V OPAVĚ

INSTITUT
TVŮRČÍ FOTOGRAFIE

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

FILOZOFICKO-PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA V OPAVĚ

INSTITUT TVŮRČÍ FOTOGRAFIE

Agnieszka Michalak

Obor: Tvůrčí fotografie

Filip Zawada

Teoretická bakalářská práce

vedoucí
prof. PhDr. Vladimír Birgus

oponent
doc. Mgr. Václav Podestát

Opava 2016

ABSTRAKT

V této bakalářské práci jsem chtěla přiblížit život a tvorbu vřatislavského fotografa, bývalého studenta, absolventa Institutu tvůrčí fotografie Slezské univerzity v Opavě a pedagoga – Filipa Zawady. Filipa nezajímají velká témata. Ponořuje se do svého života. Běžná, zdánlivě banální realita je katalyzátorem spouštějícím jeho tvůrčí proces. Tomuto tématu jsem se rozhodla věnovat, protože mě jako ústřední témata zajímají každodennost a intimní fotografie.

KLÍČOVÁ SLOVA

Filip Zawada, fotografie polská, intimní fotografie, rodinná fotografie, fotografie každodennosti, momentková fotografie, nesprávná fotografie

SUMMARY

In my BFA thesis I would like to present life and work of Filip Zawada, a Wrocław photographer, teacher of photography, former student and a graduate of The Institute of Creative Photography of Silesian University in Opava. Filip is not interested in „big themes”. He gets immersed in his life. The common, apparently banal reality is a catalyst that initiates his creative process. I focus on it as I am myself interested in everyday life and intimate photography as a leading theme.

KEYWORDS

Filip Zawada, Polish photography, intimate photography, family photography, photography of everyday life, snapshot photography, imperfect photography.

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

FILOZOFICKO-PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA V OPAVĚ

Akademický rok: 2015/2016

Zadání bakalářské práce

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Agnieszka MICHALAK

Osobní číslo: F120483

Studijní program: B8204 Filmové, televizní a fotografické umění a nová média

Studijní obory: Tvůrčí fotografie
Tvůrčí fotografie

Název tématu: T: Filip Zawada

Téma anglicky: T: Filip Zawada

Zadávací ústav: Institut tvůrčí fotografie

Zásady pro vypracování:

V mojí bakalářské práci jsem chtěla přiblížit život a tvorbu fotografa Filipa Zawady. Toto téma mně zaujalo zejména proto, že mně zajímá každodennost i intimní fotografie jako hlavní téma.

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

- *Drewniane gody*, Filip Zawada, Ośrodek Postaw Twórczych, Wrocław 2011
- *Pod słońce było*, Filip Zawada, Biuro Literackie, Wrocław 2014
- *O fotografii*, Susan Sontagová, Paseka, Praha 2005
- *The Ballad of Sexual Dependency*. Nan Goldin, Aperture, New York 2012
- *Reading Boyishly: Roland Barthes, J. M. Barrie, Jacques Henri Lartigue, Marcel Proust, and D. W. Winnicott*, Carol Mavor, Duke University Press, Durham 2008

Vedoucí bakalářské práce: **Prof. PhDr. Vladimír BIRGUS**
INSTITUT TVŮRČÍ FOTOGRAFIE

Datum zadání bakalářské práce: **21. dubna 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. června 2016**

Prof. PhDr. Vladimír BIRGUS

vedoucí ústavu

V Opavě 21. dubna 2016

Poděkování

Z celého srdce bych ráda poděkovala Filipovi Zawadovi za čas, který mi věnoval.

Děkuji také svým mentorům, prof. Vladimírovi Birgusovi a doc. Václavovi Podestátovi za pomoc a také všem ostatním pedagogům Institutu tvůrčí fotografie, přátelům a známým, které jsem tam potkala.

Děkuji také Adamovi Chabińskému za redakční práci, korektury a za editorské a knihařské zpracování.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně za použití literatury a pramenů uvedených v seznamu použité literatury. Souhlasím se zveřejněním práce formou zařazení do Univerzitní knihovny Slezské univerzity v Opavě a knihovny Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a na internetové stránky Institutu Tvůrčí Fotografie.

Agnieszka Michalak, Wrocław, 1. června 2016

Věci opravdu důležité – základní věci

Život a fotografická tvorba Filipa Zawady

Někteří mi říkají, že takový život není možný. Souhlasím s nimi.

Filip Zawada

OBSAH

ABSTRAKT.....	3
ÚVOD.....	10
JSME RODINA.....	12
ZÁZNAM KAŽDODENNOSTI.....	17
DŘEVĚNÉ HODY	26
LITERÁRNÍ, HUDEBNÍ A JINÁ ČINNOST	33
ROZHOVOR S UMĚLCEM.....	35
ZÁVĚR	48
ŽIVOTOPIS.....	50
JMENNÝ REJSTŘÍK	52

ÚVOD

Jak tvrdí Susan Sontagová: *Během dvacátého století popisovala starší generace fotografů svůj obor jako heroické zacílení pozornosti, asketickou disciplínu, jako mystické pochopení světa, které vyžaduje, aby fotograf prošel oblakem nevědění. Podle Minora Whitea „se mysl fotografa při hledání obrazů... nachází v nepopsaném stavu. (...) Fotograf promítá sebe sama do všeho, co vidí. a snaží se s viděným ztotožnit, aby je mohl poznat a lépe zakusit.“ Cartier-Bresson přirovnával sám sebe k zen – buddhistickému lučištníkovi, který se sám musí stát terčem, aby jej dokázal zasáhnout; „uvvažovat je třeba před fotografováním a po něm,“ říká, „nikdy však v jeho průběhu.“ Předpokládá se, že myšlení zamlžuje průzračnost fotografova vědomí, že porušuje autonomii fotografovaného námětu.¹*

Filip Zawada už byl ve svém životě hudebníkem, fotografem, učitelem, lukostřelcem a spisovatelem. Pracoval také jako stavitel, novinář, zemědělec a mistr gongů. Jeho zájmy a aktivity jsou nesmírně široké, je to renesanční člověk. Vypráví příběhy z vlastního dvorku, příběhy, které jsou pro něj důležité. Při kontaktu s Filipovými pracemi jsem si všimla, jak se život umělce řídícího se na svých fotografických pozorováních citem a vnímavostí prolíná se životem člověka, který vede zdánlivě obyčejný život. Abychom nepropásli to, co se může odehrát nám přímo pod nosem, je nutné být výjimečný pozorovatel světa.

Po přečtení nejnovější knihy Filipa Zawady *Pod stonice bylo* (Bylo proti slunci) jsem pochopila, že tato všestrannost ovlivňuje to, jakým je fotografem. Dělat mnoho věcí má tu výhodu, že se na jiné lze dívat s odstupem. Jedna činnost pohání druhou. Před několika lety se Zawada začal věnovat lukostřeleckému sportu. V roce 2014 získal v tomto sportu titul mistra Polska. Lukostřelecký trénink mu přináší klid, učí ho pokoře, disciplíně a nepřemýšlení. Jak sám tvrdí: *při fotografování, střelbě a hudbě myšlení překáží. Lukostřelba mi přinesla sebejistotu. Nyní vím, že mohu dokázat vše.*

Okamžiky stisknutí spouště závěrky a vystřelení z luku si jsou velmi podobné. Tyto činnosti vykonává se zadržovaným dechem s pomocí okamžiku prázdnoty

v hlavě. Je nutné zklidnit mysl, abychom viděli a cítili více. Jsou to úkoly, během nichž bojuje sám se sebou.

V souvislosti s tím, že je Zawada interdisciplinární umělec, není jeho fotografické dílo příliš bohaté a, což s tím souvisí, je množství zdrojů popisujících ho jako fotografa více než skromné. Doposud vyšla jen fotografická publikace *Drewniane gody* (Dřevěné hody). Tváří tvář těmto nepočetným materiálům, mezi které neřadím blog a webové stránky umělce, jsem svou práci založila na mnoha rozhovorech s Filipem Zawadou.

Fot. 1. Filip Zawada s mistrem světa v lukostřelbě Martinem Ottossonem

JSME RODINA

Fotografie je velmi dobrý nástroj pro vyprávění soukromých příběhů. Můj zájem o takovouto fotografii plyne z vlastní tvorby a z tvorby jiných umělců, jichž si vážím.

Rodinné fotografie vznikaly vždy, ale když se fotografie stala zvědavější a subjektivnější, otevřely se dveře do rodinného života, obvykle zavřené. To, co je intimní, se stalo veřejným.

Velkou inspirací Filipa Zawady je tvorba Nobuyoshi Arakiho, který od roku 1971 povznesl památeční fotografii na ještě vyšší úroveň intimity. Každý měsíc publikuje novou knihu a ukazuje tak soukromou stránku svého každodenního života. Jak sám tvrdí: *Pokud nefotografujete, zapomínáte. Fotografie mi pomáhají zapamatovat si.* Araki se stal slavným poté, co na fotografiích zvětčil detaily líbánek po svatbě s Yoko a vydal knihu nazvané *Sentimentální cesta*. Ukázal v něm intimní obrazy, scény milostných sblížení, ale tím neskončil. V roce 1990 Yoko zemřela. Zveřejnil fotografie zachycující její poslední dny v nemocnici a pohřeb. Kniha se jmenovala *Zimní cesta*. V jednom s rozhovorů se Araki svěřil, že se jeho ženě líbil jediný snímek ze svatební cesty – fotografie zobrazující Yoko v embrionální poloze v loďce.

*Fot. 2. Araki dokumentoval téměř každý detail manželství trvajících téměř 20 let.
Nobuyoshi Araki, 1971*

Co ze soukromého život odhaluje Filip Zawada? Tvoří tak, jak vypadá jeho život. Celá jeho tvorba se opírá o autobiografická témata. Jsou to příběhy vyprávěné ichformou o sobě samém a o jeho blízkých. Ukazuje nám vlastní každodennost, běžný život.

Fot. 3. Filip Zawada jr., Filip Zawada, 2015

Zawada zdůrazňuje: *Nejdříve je nutné něco prožít, abychom o tom mohli později vyprávět.*

Obvykle fotografujeme ve významných okamžicích rodinného života, ve chvílích, kdy si uvědomujeme naše vztahy nebo něco oslavujeme. Existují okamžiky, které chceme uchovat ve své emocionální a vizuální paměti. Zaznamenáváme také okamžiky, které poukazují na plynutí času: narozeniny dítěte, těhotenství, svátky. Na druhé straně se ale zdá, že umění fotografie estetizuje rodinné snímky, když

často nahrazuje jiné rozměry rodinných scénářů – smutku, sporů, nemocí nebo ošklivosti. Zawada si jako témata volí málo spektakulární události z každodenního života: spánek, koupel, nepřítomnost nebo nuda.

Jak sám tvrdí: *Chybějící tuk a rodina strašně ochlazuje.*² Pořizuje snímky svých nejbližších v těch nejvřelejších, intimních okamžicích, s pocitem doprovázení, projevů lásky, bytí si blízko. Jde o ideální záznam, záznam přesně toho okamžiku, který je nejdůležitější, nejnutnější, významný, emocionálně nejplodnější.

Filip Zawada nehledá výjimečné okamžiky, jako lovec příležitostí, bližší mu jsou periferie než centrum dění. Podobně jako Nan Goldin, která často opakuje: *Vždy jsem cítila, že mám právo fotografovat jen vlastní rodinu nebo lidi, které jsem potkala během svých cest, k nimž mám obzvláště blízko a kterým ze sebe něco dávám*³ a fotografuje osoby, které miluje.

Fot. 4. Filip Zawada jr., Filip Zawada, 2015

Síla Goldin plyne z toho, že na fotografii hned představuje celou situaci, díky tomu nemusíme přemýšlet, co předcházelo vzniku fotografie a co se stalo potom. Goldin je absolutní přímluvkyně pravdy a upřímnosti. Upřímnost není jen morální kategorie jejího umění, způsob prezentování skutečnosti, ale také stylistický prostředek. Protože fotografie může obsahovat chyby, může být posunutá, špatně oříznutá, rozmazaná, vždyť jen tak potvrzuje to, co se skutečně stalo, bez póz a příprav. Jsou syrové, ve stylu reportážních fotografií, i když je jejich kontext intimnější.

Její fotografie jsou výzvou v extrémní podobě. Od začátku vstupuje na území amatérské, vnitřní, rodinné fotografie. Jde o ztělesnění banálnosti, popu, extrakt rodinného alba. Goldin je jedna z mála žen fotografujících momentkovou metodou, kterou uznává za determinant vlastního stylu. *Má práce se vyvozuje z momentek – řekne po letech – je to forma fotografování, která se rodí z lásky. Lidé takovéto momentky pořizují z lásky, zachycují, aby si zapamatovali jiné osoby, čas, místo. Je to vytváření příběhu pomocí jeho zaznamenávání.*⁴ Goldin tvoří velký fotografický deník své doby, den po dni do něj zapisuje vše, co se jí přímo týká. Určuje tak revoluční dobu v pojetí umění.

Fot. 5. Susan on her bed, Nan Goldin, 1983

Goldin v něčem připomíná Caravaggia, jenž znal všechny, které maloval. Byli mezi nimi jeho milenci i prostitutky. Také Pier Paolo Pasolini ve svých filmech využíval chlapce z ulice, které miloval a po kterých toužil. Rainer Werner Fassbinder na filmovém pásu zvětčoval výhradně lidi, které dobře znal. John

Cassavetes nepřetržitě pracoval se stejnými osobami. William Faulkner se věnoval jedné, malé komunitě. Americký spisovatel na toto téma napsal asi 25 krásných románů a mnoho povídek. Jejich děj se vždy odehrává na místě, které autor miluje.

Kolem nás se nachází spousta tradiční dokumentární fotografie, představující krásu nebo ošklivost exotických míst (např. Indie) a těch, kdo fotografují věci, o nichž autoři nevěděli vůbec nic. Společným jmenovatelem uvedených tvůrců je fotografie každodennosti. Všechno je na ní bezprostřední, nekolísající. Banální. Tito umělci ukazují skutečně důležité věci – základní věci, tedy blízkost s druhým člověkem.

Fot. 6. Little Max with a gun, Nan Goldin, 1977

ZÁZNAM KAŽDODENNOSTI

Mnoho známých umělců osciluje kolem dokumentování a zaznamenávání svého života. Je třeba zmínit Larryho Clarka, jehož kniha *Tulsa* se stala inspirací pro už uvedenou Nan Goldin. To on byl pionýrem fotografování vlastního dvorku. Jeho fotografie jsou jako intimní výzvy, jako památník, protože Clark nepřišel zvenčí, byl součástí představovaného prostředí. Fotografoval to, co tvořilo součást jeho života. Pro své snímky si nevymýšlel scénáře. K fotografii přistupoval jako k zaznamenávání vzpomínek, vyprávění o událostech. Fotografie Larryho Clarka jsou hloubavé a mnohoznačné. Daly začátek stylu „nesprávné fotografie“. Za nápad vytvořit fotografický památník, tolik oblíbený v současném světě, vděčíme právě Clarkovi, Lartigueovi nebo André Kertészovi, který fotografoval každodenní život vojáků během první světové války.

Na začátku 20. století byla fotografie relativně mladým odvětvím umění. V roce 1830 vynalezl Louis Jacques M. N. P. M. Daguerre daguerrotypii a o dvacet let později byla objevena metoda mokrého koloidového procesu. Teprve rok 1871 přinesl techniku suché desky, která umožnila objev amatérské fotografie. A od té doby se dokonce i malí chlapi, jako např. Jacques Henri Lartigue, mohli účastnit magického procesu zaznamenávání reality. V důsledku toho se na světě objevila spousta mladých nadšenců pro fotografii. Nikomu se ale nepodařilo uchopit tak velký projekt, jako byl Lartigueův fotodeník. Lartigue během téměř celého svého života pořídil stovky tisíc snímků – v Donation Lartigue se podařilo shromáždit 280 000 pozitivů a 159 968 negativů⁵.

Jako dítě hrál „přimhuř oči“ – otevíral oči, rychle je zavíral a chytal zhlédnutý obraz – barevný, v přirozených rozměrech. Tehdy se bál, že ztratí okamžik štěstí. Pokoušel se ho tedy zachytit. Používal nedocenitelný klíč – nadšení. Čistý pohled, autentičnost, atmosféra dobré nálady, radost ze zaznamenávání okolního světa a zároveň jasně cítitelný smutek po časech, které uplynuly, časech dětství, mládí, *belle époque*.

Vyrůstal v blahobytu obklopen hračkami, psy, doma vyrobenými létajícími stroji, slunečními paprsky bez jakýchkoliv finančních starostí. Od raných let obsesivně dokumentoval své chlapectví. Ve věku osmi let si začal vést deník, kde zaznamenával počasí, pokaždé do něho nalepil své fotografie a doplnil je kresbami a poznámkami. Často v něm kreslil fotografie, které ten den pořídil, protože se chtěl kvůli nejistotě spojené s nedokonalostmi tehdejší techniky vyvolávání ujistit, že se mu jistě podařilo získat obrazy.

Fot. 7. My cousin Bichonnade, Jacques Henri Lartigue, 1905

Lartigueovy fotografie měly charakter dětského pozorování a jeho alba odrážejí nedokonalosti paměti. Jím vytvořená velká alba neustále měnil a zdokonaloval. Toto obsesivní promýšlení a překonstruování představovalo svého druhu boj se smrtí, způsob, jak si vybudovat vlastní štěstí. Lartigue věřil, že může zachovat to, co vidí, v podobě nekonečné série zapamatovaných vzpomínek. Snažil se zachytit pohyb a energii. Směřoval objektiv fotoaparátu na své blízké, přátele, rodinu. Dokumentoval klidný, prosperující život.

Ne bez důvodu se předpokládá, že aby byl člověk umělec, je nezbytný pohled na svět, který má v sobě něco z naivního dětského pohledu, jako bychom se na všechny věci dívali poprvé.

Mezi polskými umělci také nechyběly a nechybějí osoby, které zaznamenávají „běžný“ život. A tak si Anna Beata Bohdziewicz od roku 1982 nepřetržitě vede fotodeník, který tvoří systematický záznam každodennosti jak své soukromé, tak

i veřejné. Vede si druh memoárů v podobě „fotografie plus popisek“. Sama o sobě říká: „Všechno fotografuji spontánně. Není v tom žádné předstírání – tam, kde jsem, fotografuji“.

Podle Bohdziewicz je fotodeník také formou prožívání každodennosti. Bez pozdějšího procesu selekce by se jednalo o přímý záznam současnosti. Každý den vznikající obrazy během let vytvořily soubor, který umožňuje vnímat proměny, jimž podléhá svět. Osobitý pohled na svět se ve fotodeníku projevuje také v tom, že vedle obrazů „velké historie“ se nacházejí fotografie ze soukromého života. Snad to lze dokonce pojmout ještě jinak: u Bohdziewicz je tato „velká historie“ součástí soukromého života. Obě sféry se proplétají a vytvářejí jednotu. Od roku 1981 se fotografka začala zajímat o realitu, kterou vidí především během běžného, každodenního života. Bohdziewicz tvrdí, že když mačká tlačítko závěry, cítí pod prsty plynutí času mnohem rychleji, než obvykle. Prvovzory fotodeníku byly pro umělkyni literární deníky Gombrowicze, Białoszewského a Mrożka.

Praxe ručního popisování fotografií je rozpoznávací znamením nejen Anny Bohdziewicz, ale také Mariusze Hermanowicze, který po všechny roky své činnosti velmi důsledně vlastní snímky opatroval slovním komentářem. Zápisy objevující se v sousedství fotografie ale nemají jednotnou podobu. Někdy jsou něčím na způsob fotodeníku. Často má také spojení slov a obrazů silně poetický a zároveň surrealistický charakter.

Fotografování každodennosti je rovněž největší vášní Kuby Dąbrowského, který mnoho let tvoří blog, tvořící intimní deník, osobitý záznam momentů zachycovaných „ještě horkých“. Jeho fotografie strhujícím a nekomplikovaným způsobem vyprávějí o tom, co se děje v jeho životě. „Před nějakou dobou jsem dospěl k přesvědčení, že bych si chtěl někdy prohlédnout fotografický záznam prosté každodennosti někoho, jako jsem já: běžného, od «průměru» se nelišícího mladého člověka, chlapíka žijícího v Polsku, který má holku, byt na hypotéku, rodiče v Białymstoku, známé, nějakou práci“.

Igor Omulecki rozvíjí oproti tomu téma rodinné historie v sérii fotografií vyprávějících o ženě a dětech. Bart Pogoda se jako jeden z prvních pustil do vedení

deníku v podobě blogu, který si založil v roce 2000. Šlo o biografický příběh spojený s cestami.

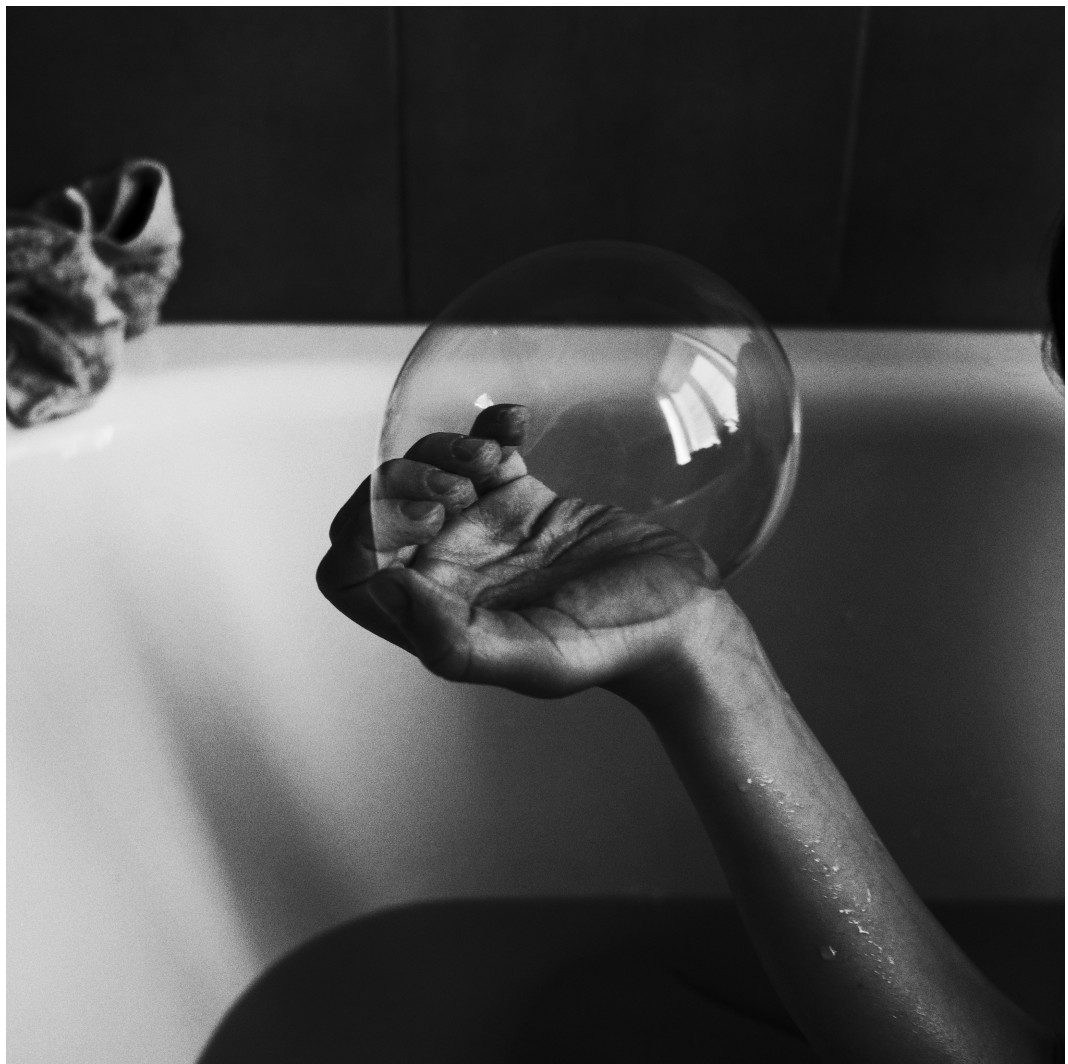
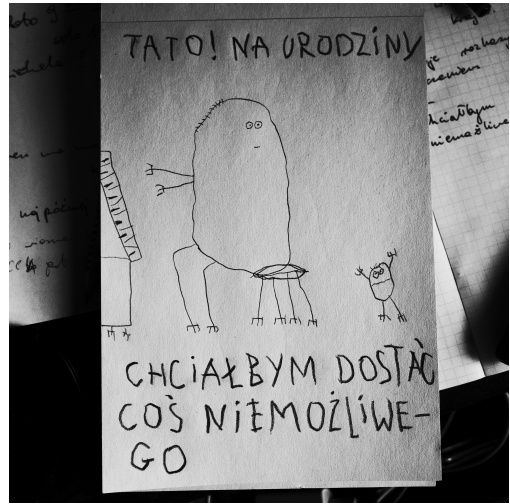
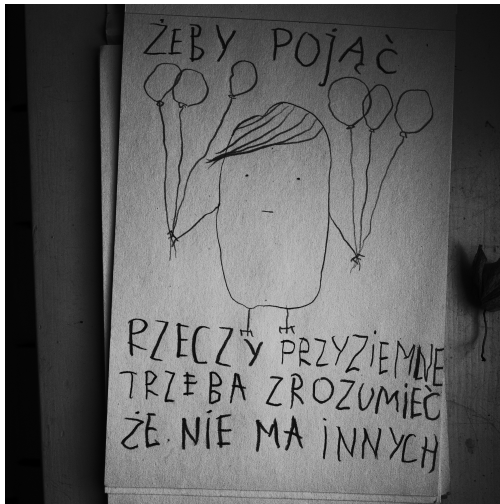
Mezi polskými fotografy, jejichž ústředním tématem je blízkost, rodina, najdeme mnoho studentů ITF, např.: Aleksandra Śmigielka *Ona w kwiatach*, Alicja Brodowicz *Rebeka*, Katarzyna Hanusz-Oleksy *She is Not Coming back*, Paweł Olejniczak *Olejniczakowie w Anglii*, Rafał Siderski *Odejít-zůstat*, Paweł Frenczak *Otec a syn nový příběh*, Kamila Kobierzyńska *Beyond the mountains, there are people too*, Bartek Lurka *no!y*, Krzysztof Kowalczyk *Rodzina* (Rodina), Krzysztof Orłowski *Jestem stąd* (Jsem odtud), Aleksandra Pelc *Unforgotten*, Konstancja Nowina-Konopka *Minecraft*, Monika Łopacka *Idyla* (Idyla), Maga Sokalska *Viděla jsem nějaká znamení lásky*.

Zawada si chtěl zapamatovat nenápadné kousky života, a proto založil blog, který vede od prosince 2008 (www.filipitoito.com). Jde o neomezenou produkci poznámek o realitě.

Na autorově blogu můžeme nalézt podobenky přátel, rodiny, pohledy z okna, předměty, odpadky na chodníku – neexistuje tu nic, co by nebylo důležité, všechno si zaslouží být vyfotografováno. Blog se časem rozšířil o obrázky a krátké texty. Zawada mluvil o tom, že si mnoho osob na začátku myslelo, že autorem je jeho syn. Na známé udělala dojem moudrost a talent Filipa juniora (syn se jmenuje stejně jako jeho otec).

Fot. 8, 9, 10. Filip Zawada – blog www.filipitoito.com

Fot. 11, 12, 13. Filip Zawada – blog www.filipitoito.com

Obrázky tvoří součást nekončícího vyprávění. Vytvářejí neotesané umění, na první pohled dokonce ošklivé, ale přitom jsou nesmírně citlivé. Najdeme na nich i značnou dávku humoru. Mnoho osob by se s touto narací jistě dokázalo identifikovat.

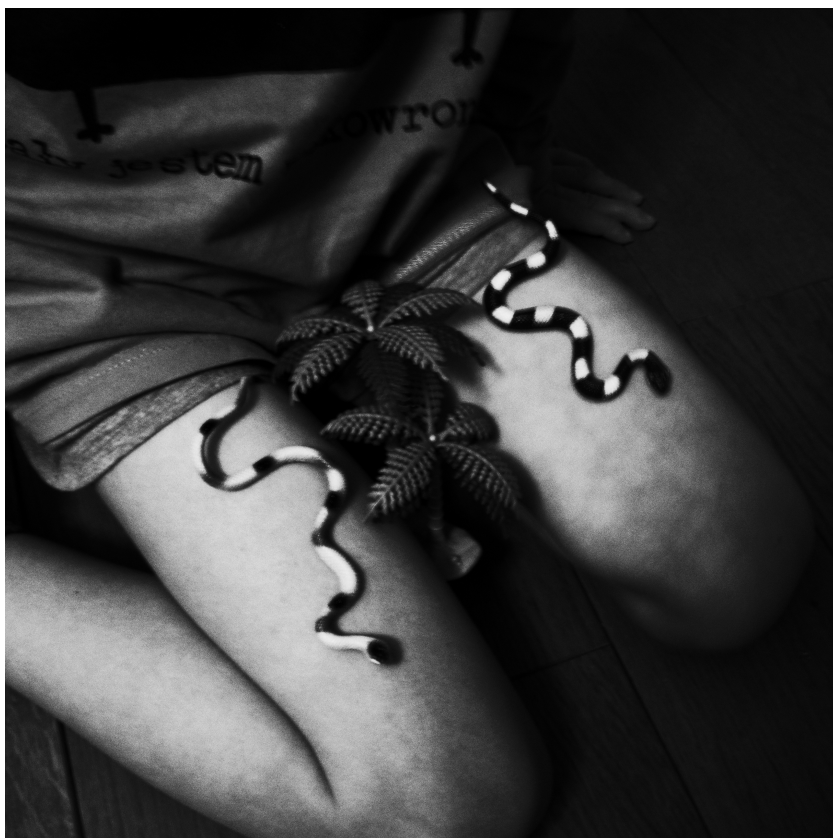
Fotografie jsou nejednou posunuté, špatně zabírané, rozmazané, pokažené – potvrzují ale to, co se skutečně stalo, bez póz a příprav. Manipulace se skutečností není možná, pokud se činnost tvorby fotografie kryje s intuitivním kontaktem se světem. Názor, že fotografie by měla být především krásná, se zdá být dnes už silně ošuntělý, nedostatečně zohledňující pravdivost „jiných případů“. *Fotografie je tajemství o tajemství. Čím více vám říká, tím méně víte* – poznamenala Diane Arbus⁶. Od roku 2007 Zawada pracuje na cyklu fotografií věnovaných vyčerpání – *Exhaustion*. Tvorba je pro něj stejně přirozená činnost jako jídlo nebo spánek. Fotografuje, píše, kreslí, spontánně a s velkou přirozeností dokumentuje svůj život.

Fot. 14. Filip Zawada. Z cyklu „Exhaustion“

Fot. 15, 16. Filip Zawada. Z cyklu „Exhaustion“

Fot. 17, 18. Filip Zawada. Z cyklu „Exhaustion“

DŘEVĚNÉ HODY

Rodinná fotografie měla tvořit obraz svorné rodiny. Jedeme na dovolenou, slavíme narozeniny, fotografujeme se. Později si prohlížíme snímky a říkáme: „no, není naše rodina úžasná?“ Fotografie měla posilovat rodinné vazby nejen ve smyslu příjemných vzpomínek, ale také jistých mýtů o rodině.

Pro atmosféru Zawadových fotografií je rozhodující výběr okamžiku fotografování – než někdo stačí zaujmout pózu nebo chvíli poté, co ztratí pozornost a vypadne z role. Nenajdeme na nich vynucené úsměvy, umělost nebo pózování. Spíše vidíme pohled za kulisy běžných činností každodenního života. Pozorujeme pokusy osvojit si realitu v okamžiku čekání na dítě, které se má brzy narodit.

Drewniane gody je vyprávění o síle bytí ve vztahu, o síle, kterou přináší čekání na nový život, o potřebě tvořit, která je zapsaná do života. Je to záznam společných pěti let Filipa a jeho ženy Katarzyny. Je zajímavé, že pouze tento cyklus fotografií vznikl barevně. Jak vzpomíná sám autor: *v tu chvíli jsem barvy potřeboval.*

Fotografie Filipa Zawady už na první pohled zaráží jedinečnou atmosférou a ukazují, jak dokonale chápe a cítí to, co fotografuje. Snímky zobrazuje životní prózu: zábavu, spánek, jídlo, koupel.

Fot. 19. Filip Zawada. Z cyklů „Drewniane gody“, 2011

Fotoaparát umožňuje zapamatovat si důležité okamžiky. Autentické a nesmírně intimní fotografie dokumentují život Filipa Zawady. Jeho soustředění se na to, co dobře zná, vede k tomu, že cyklus těchto fotografií vyvolává silné emoce.

Zawada je součástí světa, který dokumentuje. Technická dokonalost fotografie nepředstavuje nejdůležitější hodnotící kritérium, jestli se daný snímek povedl nebo ne. Podstatnější je přítomnost blízké osoby nebo okamžik, který inspiroval pořízení fotografie. Důležitá tu je potřeba, pro niž autor mačká spoušť závěrky. Často jde o intuitivní činnost. Myšlení přichází mnohem později – v okamžiku selekce. Mnoho fotografií nese typické chyby – rozmazanost, neostrost, přexponování apod. Ale v intimní fotografii jsou právě tyto technické nedostatky využívány jako jazyk osobní zkušenosti, s jehož pomocí autor komunikuje s příjemcem. Použití zdánlivě amatérské fotografie, polaroidů, zesiluje pocit blízkosti mezi fotografem a jeho objektem.

Fot. 20. Filip Zawada. Z cyklů „Drewniane годы“, 2011

Fotografie Zawady od začátku představovaly běžný, ale zároveň velice tajemný, svět. Tématem jeho prací se stala každodennost, šed' života. Vědomě se na to soustředil, když se zajímal o obecně nepostřehnutelné situace. Fotografie ukazují nejen dvojici životních partnerů, z nichž jeden je skrytý za fotoaparátem, ale také krajiny, věci a záležitosti, které odrážejí rodinnou atmosféru. Na otázku: co leželo u základů vzniku alba, autor odpovídá: *vlastně nic. A nic je dokonalé slovo, protože asi nejlépe definuje život. Mnohým by se také mohlo zdát, že má toto slovo negativní vyznění, ale pro mě tomu tak není. Má běžný zvuk a takové taky měla být tato kniha.*⁷

Světlo na těchto snímcích je celkově ztmaveno, barvy ztlumené, dominují odstíny šedi a stíny. Při prohlížení fotografií sledujeme zrak někoho, kdo se zahleděl, kdo se už delší čas dívá na nějaký detail, který by jiní považovali za nedůležitý a určitě za nehodný zvěčnění. Tato realita, která se vymyká vyprávění, životní próza, kterou každý z nás velmi dobře zná.

Zawada dělá vše proto, aby se osvobodil od všech klišé a stylizací. Což samozřejmě není možné, protože současná fotografie zkoušela i to: našla rozmanité způsoby na „přirozenost“, „běžnost“, „životní pravdu“. Nutno ale uznat, že umělci se daří zachovat něco na způsob nevinnosti a tak nás přenést dovnitř vlastního světa. Na těchto fotografiích najdeme citlivost, lásku, upnutí se na to, co není hezké, je trochu trapné a přesto cenné – protože to je společné, skutečné.

Sám autor to shrnuje takto: *život málokdy vypadá jako ve filmech Walta Disneyho, ve kterých nikdo nevynáší smetí, nikdo neumírá, nikdo nepere a nikdo se nezamyká v koupelně, aby na chvíli utekl od každodenních problémů. Já se snažím vyprávět hlavně o takovýchto věcech, protože můj život se skládá především ze zdánlivě prozaických věcí. Takže když vařím oběd, mohu jen závidět Disneyovským postavám.*⁸

Zawada nechce, aby se publikaci *Drewniane gody* říkalo album. Zdůrazňuje, že jde o knihu, obsahující vyprávění a poselství. Bílá kniha s na obálce vytlačeným dvoujazyčným názvem vyšla v roce 2011 nákladem Centra kreativních osobností ve Vratislavi. Na stovce nečíslovaných stran křídového papíru Zawada uzavřel po několika let realizovaný cyklus fotografií, jehož výseč prezentoval během studia na ITF.

Fot. 21. Filip Zawada. Z cyklu „Drewniane gody“, 2011

Fot. 22, 23. Filip Zarwada. Z cyklu „Drewniane gody“, 2011

Fot. 24, 25, 26, 27, 28, 29. Filip Zawada. Z cyklů „Drewniane gody“, 2011

LITERÁRNÍ, HUDEBNÍ A JINÁ ČINNOST

Poslední kniha Filipa Zawady *Pod słońce było* (Bylo proti slunci) vyšla v prosinci 2014. Jde o další prozaické dílo, tvořící dokonalou směs vzpomínek, sebraných myšlenek, prožitků a černého humoru. Název *Pod słońce było* je zároveň častá výmluva-žert lukostřelců v okamžiku, kdy netrefí cíl. Za zmínku tu také stojí, že Filip Zawada je vítěz polského poháru v lukostřelbě, měsíčně vypouštějící několik tisíc střel. *Pod słońce było* je publikace jedinečná z mnoha příčin: má škatulkové uspořádání – Zawadův hrdina také píše knihu, a okouzljuje mnohovrstevnatým jazykem. Je to kniha, k níž se člověk vrací. *Psy pociągowe* (Tažní psi, 2011) zabrali multidisciplinárnímu umělci čtyři roky, z nichž tři a půl cestoval po Polsku. Je to sbírka sta kratičkových forem psaných ve vlaku. Tématem jsou železniční setkání, spolucestující, pozorované situace, vyslechnuté dialogy v kupé. *Při cestování není úniku* – píše Zawada – *Je nutné poznávat, hovořit a po vystoupení, na zastávce, zapomenout*. Filip vydal také čtyři sbírky poezie. *Trzy ścieżki nad jedną rzeką sumują się* (Tři cesty nad jednou řekou se sčítají, 2014) vyšla ve dvou verzích - klasické a limitované edici a v podobě leporella, která slouží jak ke sledování, tak i ke čtení. Kromě toho vydal také *Świetne sowy* (Skvělé sovy, 2013), *Bóg Aldehyd* (Bůh aldehyd, 1998), *Snajper* (Snajpr, 2004) a *System jedynkowy* (Jedničková soustava, 1997).

Mezi únorem 2000 a dubnem 2001 vznikla první deska skupiny AGD (Artykuły Gospodarstwa Domowego). Toto trio (Kasia Jaszczyszyn, Filip Zawada, Maciek Bączyk) hraje jemnou, neuroticko-ambientní elektronickou hudbu. Inspirací pro AGD je, jak tvrdí Maciek Bączyk, bydlení v panelových domech. Desku obohatily ozvěny života v paneláku (přenos sportovního zápasu, zpěv souseda z koupelny atd.). Dalším hudebním dobrodružstvím je spolurpáce Zawady se skupinou Pustki, kde vystupuje v roli basisty. V květnu 2004 skupina propagovala CD *8 Ohm*. Rok po vydání druhé desky nazvané *DO MI NO* se Zawada se skupinou Pustki rozešel. O dva roky později přizval Piotra Lewandowského, alias Peve Lety, k spolupráci při nahrávání filmové hudby. Po týdnu improvizování v nahrávacím studiu nahrálo duo hudebníků Indigo Tree první desku *Lullabies of love and death*, která se, proti záměru tvůrců, nestala zvukovou stopou filmu. Premiéra debutového alba dua proběhla v říjnu 2009. Další produkcí Indigo Tree

byla deska *Blanik*, jejíž premiéra se konala o rok později. Od té doby Zawada odstartoval sólovou hudební kariéru. V roce 2013 vznikla v OPT ve Vratislavi deska *Snow is a sun for Eskimo*. Tentokrát hrál Zawada na klavír a hlas mu propůjčil Adam Nixon.

Centrum kreativních osobností je kulturní instituce, v níž Filip Zawada učí fotografii. Z rozhovorů s ním jsem se dozvěděla, že pedagogická činnost je pro něj stejně důležitá jako tvůrčí proces. Z prvního rozhovoru mi v hlavně nejsilněji uvízla slova Filipa týkající se jeho práce na sobě samém, aby mohl učit jiné. Zjistil, že se chápe různých aktivit, neustále se učí kvůli tomu, aby byl zajímavý člověk také pro své studenty. Mezi jeho studenty patřili také studenti ITF, např.: Karolina Zajączkowska, Marta Wiercińska a Paweł Starzec. Posledního z nich jsem se zeptala, co mu dalo studium na CKO a jak vzpomíná na dobu v péči Filipa Zawady. „Centrum kreativních osobností byla má první fotografická škola. Na zápisu jsem lhal, že jsem starší, než jsem byl ve skutečnosti – měl jsem 14 let a chodil jsem na druhý stupeň základní školy, takže je pro mě těžké uvěřit, že jsem mohl vypadat na osmnáctiletého. No, ale chodil jsem za školu do temné komory a plán celého týdne se mi soustředil na pondělní Filipovu přednášku. Byla to moje první škola a během roku lekcí se formovala moje citlivost. Společně s ní přišla samozřejmě stovka neohrabaných nápadů a ještě dlouho jsem musel přemýšlet, jak to zpracovat. Nikdy nezapomenu na přednášku na téma Aleca Sotha těsně po vydání jeho knihy *Niagara* nebo na srovnání Salgada a Arakiho spolu s otázkou, který z nich by měl pracovat pro Magnum. Byl jsem Filipem fascinován. Z perspektivy času jsem teď méně optimistický při hodnocení toho, co se v CKO dělo, ve smyslu vyvíjení vlivu na lidi a protlačování konkrétní estetiky silou. Bylo to ještě období před výstavou *Niektórzy mówią nam, że jesteśmy brzydcy*, ale už tehdy byl snapshotový trash vůdčí fascinací nejen Filipa, ale vlastně celého osazenstva. To, že jsem na ITF, také do značné míry vyplývá z toho, jak moc Filip o této škole mluvil – vlastně se stala mou hlavní volbou dalšího směru studia“.

ROZHOVOR S UMĚLCEM

Pokládání otázek mě trochu znervózňuje a Tebe? Při sbírání materiálů o Tobě jsem sledovala rozhovory s Tebou, četla Tvé knihy, poslouchala Tvou hudbu.

Odesla jsem si dojem, že jsi velmi citlivý a trochu nejistý člověk.

Sám si pokládám spoustu otázek, takže je to pro mě velmi přirozené. Skutečně si nejsem sám sebou jistý. Myslím si, že nejistota tvoří důležitý pilíř identity.

Dokazuje, že nic není samozřejmé. Abych mohl něco prozkoumat a vidět tak hluboce, musím být nejistý. Jistota toho, co vidím, např. během dívání se na budovu, pro mě znamená konec zkoumání této situace. Když setrvávám v nejistotě, začínám vrtat do věcí, čmuchat, hovořit s lidmi. Nechávám události, aby se odehrávaly. Nejistota mě někam vede. Všechny emoce, které člověk má, byly pro něco stvořeny, např. strach existuje proto, abychom utekli z oblasti ohrožení, např. před mamuty.

Zastavme se ještě u emocí. Někteří si myslí, že být egoistou je špatné. Já si myslím, že některé profese to vyžadují. Na příklad divadelní režisér musí ovládnout tolik lidí, že být sobec mu umožňuje zvládnout chaos. Je dobře, že existují takoví lidé, kteří to dokáží. Učení se je celkově něco fascinujícího.

Mohl bys žít mimo Polsko?

Jsem velmi spokojený s tím, že bydlím v Polsku. V jiných zemích není tolik vynálezců. Tady je každý vynálezce, tak jako je každý lékař. Kdybys šla na trh a řekla, že tě bolí v krku, každá osoba, kterou potkáš, to poradí co dělat, aby tě v něm bolet přestalo. Někdy taky podléhám myšlenkám, že jsme zlí, že jsme všichni špatní, že jsme tupí Poláci, pijani a zloději. Ale už za chvíli se mi nezdá, že by to byla pravda.

Takže Tě tady něco drží...

Přemýšlím, proč lidé nosí fotografie v peněženkách? Určitě ne proto, aby blízká osoba, např. manželka, kontrolovala výdaje a dívala se z peněženky, jestli neutrácíš peníze. Jde o to, že pro člověka je tím nejlepším talismanem jiný člověk. A možná jsme alkoholici nebo zloději, ale jsme lidé, kteří se o sebe navzájem dokážou postarat. Myslím, že velký vliv na to, co dělám, mají lidé stojící mi po boku.

Sport přináší lidem možnost stát nohama pevně na zemi. Pomáhá Ti lukostřelba a s ní spojené tréninky s tvorbou?

Před nějakou dobou jsem si přečetl rozhovor s Isaakem Bashevisem Singerem. Spisovatel v rozhovoru vyprávěl, že každý den chodí na procházky. Trávil spoustu času u stolu a tyto vycházky si velmi hlídal. Tak jako já trénuji lukostřelbu, která mi umožňuje fungovat. I ona je pro mě cesta. Abych byl dobrý lukostřelec, musím být dobrý otec, kuchař, fotograf. Když nemůžu jít dva dny na tréninky, začínám být nemocný, začíná to se mnou „šít“, protože sport funguje jako droga. Ve skutečnosti velmi příjemná. Podobně jako fotografie učí všímavosti. Soustředění v lukostřelbě musí být obří. Je to umění nemyšlení. Po takových trénincích jsem vyčerpaný také psychicky.

Mohlo by se zdát, že takové nemyšlení je dobré pro hlavu...

Samozřejmě, protože díky takovýmto okamžikům, kdy se nemyslí, se objevuje dobrý prostor v nás. Můj syn chodí do školy, kde děti mají hodiny nemyšlení. Protože pracuji hlavou prakticky non stop, rád se do tohoto prostoru ponořím.

Fotografické vidění vyžaduje neustálé osvěžování, neustálé šoky, ať už empatické nebo technické, emocionální, abychom stále měli dojem, že prolamujeme běžný způsob vnímání. Proto se neustále učíš, hledáš? Údajně jsi studoval na osmi školách?

Začal jsem spoustu škol, ale jsem žádnou nedokončil. Zajímá mě spousta věcí. I teď se učím – studuji psychologii. Ve svých rozhodnutích se řídím potřebou a intuicí. A psychologii potřebuji při sportu a pedagogické práci. V mnoha případech jsem sám sobě nejlepším psychologem, nejlepším trenérem, nejlepším společníkem.

Máš v souvislosti s tím pocit, že jsi ve svých volbách důsledný?

Zdá se mi, že ano. Postupuji stejně už 30 let – chodím do různých škol, učím se různé věci. Je mi 40 let a dělám to pořád, pořád se učím. Mou rolí je prožít život co nejlépe, postarat se, aby byl co nejúžasnější. O to se snažím, v tom jsem důsledný. Nebyl bych schopen pracovat např. v supermarketu jako pokladní.

Mohu jít ale na další studium, poznat další teorie a nadchnout se další věcí. Je to svým způsobem má práce. Většina lidí si myslí, že takovýto postoj je naprostá hloupost. Mí rodiče si na to na příklad museli zvyknout, protože na začátku nechápali, co to vlastně dělám, v čem tato moje práce spočívá. A ona spočívá v přemýšlení, porovnávání, hledání, analyzování, tvorbě dlouhých sledů příčin a následků a proměňování sebe sama. Pokud nemám takovou činnost – umírám. Spoustu let jsem učitel a potřebuji impulzy, abych mohl svým žákům něco předat. Když teď studuji psychologii, znamená to, že budu moci z tohoto hlediska analyzovat jejich fotografie. Při střelbě z luku jsem schopen vysvětlit, co to znamená mít čistou mysl, co to znamená fotografovat takto a ne jinak. Doufám, že nejsem jalový učitel, který přichází na hodinu a rozdává tabulky časů expozice. Je dobře, že lidé, kteří ke mě přicházejí, mohou dostat něco více a cítím se dobře s pocitem, že mohu být takový.

Jak učíš fotografii v Centrum Kreativních Osobností?

Během výuky lidem vždy opakuji, že to, co dělají, je jejich cesta. Zvolil jsem takovou strategii učení, že doprovázím na cestě a neučím. Jde také o to, aby se neprodukovala fotografická klišé, aby si studenti sami byli schopni poradit s velkým formátem, temnou komorou, světly. I přesto, že část osob chce fotografovat své děti, neznamená to, že musí umět obsluhovat např. velkoformátový fotoaparát. Nejdůležitější je ale dívání. V současnosti je velmi snadné fotografovat – máte mobilní telefon, něco zmáčknete a... hotovo. Dívání se je ale nutné se naučit. A v ateliéru na to klademe největší důraz.

Nehledáš velká témata – vyprávíš o sobě, o tom, jak žiješ...

Tvorba o sobě, o svém synovi a věcech, které mi jsou nejbližší, je pro mě velké téma. Vyžaduje ode mě největší pozornost a soustředění, protože jsem na syna, ženu, svůj dům velmi zvyklý a mohl bych postupovat jako značná část lidí a nevímat si toho. Obzvláště tehdy, když někoho vidíš každý den po 20 let. Protože se všechno kolem mění, musí mít schopnost pozorovat tyto změny. Mnohem snadnější by pro mě bylo odjet do války a udělat reportáž nebo dokument, než fotografovat své nejbližší okolí. Martin Parr o tom také mluvil

a doporučoval osobám, které by chtěly fotografovat válečné aktivity, aby se nejdříve pokusily pořídit snímky např. v supermarketu. Je to velmi dobrý přístup. Ve válce vždycky někdo přijde o hlavu nebo o nohu. Vyfotografování takovéto scény samozřejmě dělá dojem, ale v takovém supermarketu, tam se odehrává skutečná válka.

Mnohem více mnou pohnou pohledy z Vratislavi než na příklad z Afriky. Včera mi Witek, můj žák, ukázal takový snímek – výstup z křoví. Velmi dobře.

Připomnělo mi to stav bytí dítěte, vlezení do toho křoví a odchod z něho. To je pro mě něco! Když vidím fotografie odsud, často si říkám: „sakryš, bydlím tu tolik let a to jsem neviděl“. Těm, které učím, vždy opakuji to samé: tady je konec světa, právě tady je to místo, kde se má fotografovat. Fotografie z výprav mě většinou nudí. Nemají žádnou hloubku. Radši si prohlížím kočky na střechách Vratislavi než opice a palmy z exotických cest.

Co Ti dalo studium v Opavě?

Naučilo mě uspořádanosti, přineslo větší sebejistotu. Vyhochovala mi atmosféra tamního studia, nenarazil jsem tam na závist, strach, že někdo udělá něco lepšího než já. Neměl jsem pocit, že se mnou někdo soupeří. Především mi ale přineslo známosti, které využívám dodnes. V ročníku jsem byl s Bartkem Pogodou, Marcinem Morawickým, Ankou Bajorek, s nimiž stále zůstávám v kontaktu. Tento kontakt neustal, přetrvává navzdory kilometrům, které nás dělí.

Navštěvujeme se, trávíme čas společně, přespáváme u sebe při výjezdech. Seznam lidí připravených pomoci je rozsáhlý. Ve škole jsem se znovu naučil, že nejvíce se lze naučit od spolužáků a spolužaček.

V lukostřelbě to je obdobné, proto jsem také uvedl, že jsem důsledný, protože si vybírám podobné věci. Spočívají právě v tom, aby se nemyslelo, abychom měli čistou mysl, klid v hlavě, protože pokud toto neovládáme, dostaneme se na psychiatrické oddělení. A pokud se to podaří, odměnou je kouzelný život. Část lidí nechápe, jak se lze věnovat tolika věcem najednou, a mi se zdá, že dělám neustále to samé, že jde o to samé médium. Možná nejsem dobrý kreslíř, nedokáži něco namalovat 1:1, ale mám schopnou hlavu. Manuální schopnosti se v tomto případě

nepočítají. Je důležité, že mi to přináší potěšení, a je to stejně nosné jako to, co fotografuji nebo píši. Je to ten samý příběh.

Tvé příběhy se zdají být nereálné.

Je důležité, abychom tyto příběhy k sobě pustili. Lidé si stěžují, že nemají jak fotografovat jiné, že objekty utíkají ve strachu z narušení soukromí. Když jsem vyšel do ulic s velkým formátem, na místě, kde jsem stál, se během okamžiku objevila spousta zájemců, které zajímalo, co se děje. Chtěli, abych je fotografoval. Pokud předem počítáte s tím, že dostanete přes hubu, máte jistotu, že se tak stane. Grzesiek Klatka, reportér, mi říkal, že když odcházel fotografovat do ulic a měl divný pocit, radši od toho upustil, protože věděl, že to bude katastrofa. Právě to je sebejistota a jistota v tom, co děláme. Osobám, které učím, opakují, že pokud se bojí fotografovat na ulici, nemají to dělat. Každý se nemusí věnovat street photography. Mají fotografovat na místě, kde se cítí v bezpečí. Proto jich spousta fotografuje matku, otce, děti – a jsou to skvělé fotografie.

Všechno kolem je téma...

Jasně. Je fajn mít mámu nebo tátu, kteří dělají dobré fotografie. Nikdo o tom nemluví, ale podle mě je to velká práce vykonaná pro svět. Krásná památka. Prostor umění je naprosto neomezený – jste schopni udělat cokoli.

Co Ti dává učení?

Vedl jsem v OPT [Ośrodek Postaw Twórczych (Centrum Kreativních Osobností) – poz. aut.] fotografické workshopy s dětmi z místního komunitního centra. Byl to velmi zvláštní zážitek. Když přicházely, neřekli ani „ahoj“ ani „polib mi zadek“ a stejné to bylo, když odcházely. Nikdy mě nedokázaly brát jako svého, i když jsem s nimi trávil spoustu času. Nakonec se ukázalo, že jejich fotografie jsou super a budou vystaveny v BWA [Biuro Wystaw Artystycznych (Kancelář uměleckých výstav) – poz. aut.] ve Vratislavi. Chtěl jsem, aby děti přišly na vernisáž, tak jsem řekl: „bude DJ, bude hip-hop, dojděte“. Dorazili všichni. V kuklách a šálách fotbalového klubu Śląsk Wrocław. Bylo jim 5 až 13 let. Pozval jsem je do středu, lidé začali tleskat a jeden z nich, nenápadný citlivka, mě chytil za rukáv a řekl:

„Poslouchej Filipe, jsem poprvé v takové situaci a řeknu ti, že se asi kurva rozpláců“. A já jsem stál mezi těmi zamaskovanými, malými fanoušky a brečel jsem jako želva. Byla to událost, která mi ukázala, jak po několika měsících práce něco povoluje. Cítil jsem, že jsem vyhrál. A možná něco prohrál, ale byl to pro mě velmi šokující zážitek.

Vzdělávání přináší kolosální možnosti. Je nutné dělat to, co umíme nejlíp. Zde se právě projevuje moje integrita, o které jsem mluvil dříve. Snažím se být v souladu sám se sebou, nemusím každý rok vydávat knihu. Žiji, protože chci udělat něco nejlepšího v tom okamžiku, ve kterém se právě nacházím.

A fotografování?

Neustále pořizuji fotografie. Pomáhají mi a tvoří něco jako poznámky ke knihám. Fotografie mi také pomáhá při lukostřelbě, protože ukazuje moje chyby. Je tak pro mě něčím naprosto neoddělitelným. Kromě toho stále učím, v souvislosti s tím si prohlížím stovky obrázků denně.

Je těžké být na volné noze (freelancer)?

Jako v každém svobodném povolání se musím ukázněvat. Jako všichni chodím do práce. Jak píšou, jdu do práce, když fotografuji, tak jdu také do práce a přistupuji k tomu jako k práci. Pokud k tomu, co dělám, přistupujeme ledabyly, pak taková práce nemá smysl. Můj otec se někdy ptá: „ale do jaké práce to jdeš, vždyť je to přece zábava?“. Lidi si práci spojují s vydáváním peněz. Na spoustě věcí vydělávám málo nebo vůbec. Přesto je to pro mě práce, která se nepojí s vydáváním peněz, jen s prací. I to je cesta. Andrzej Stasiuk si například vedle domu postavil malou trucovní, v níž poté co přejde dvorek, pracuje. V domě to nedokáže.

Už dlouho fotografuješ svou rodinu. Vydal jsi knihu *Drewniane gody*. Jak vnímáš domácí prostor, který velmi dobře znáš? Je pro tebe stále inspirující? Plánuješ cínové nebo hliníkové hody?

Při fotografování nemyslím na to, k čemu mi to je, jestli z toho bude další kniha, výstava, protože to jsou věci, které mě trochu paralyzují. Neustále fotografuji

rodinu, i když teď vypadá úplně jinak – není už tak barevná. Řekl bych, že je o něco smutnější, i když si nemyslím, že by byl tento smutek špatný. Má rodina jednoduše začala být více normální, není v ní už taková revoluce, jako když se rodí dítě, jste nevyspalí, ale máte neznámo odkud neomezené množství energie. Stav z projektu *Drewniane gody* byl výbuch a teď se už přerodil do normálnosti, která je v jistém smyslu fascinující, i když mnohem obtížnější. Pořídit fotografii po, řekněme 20 letech společného bydlení, je mnohem obtížnější a vyžaduje nepředstavitelné soustředění.

Něco vnímám, když jsem klidný a velmi pozorný. Mám taková období, kdy nic nevidím. Děje se to, když se vrhám do propasti, pracuji, soustředím se na něco, pak si vůbec nikoho v domě nevšímám. Fotografie to skvěle popisují. Pokud nemám čas fotografovat, znamená to, že v jistém smyslu v tom okamžiku doma nebydlím. A to je na tom všem nejzajímavější.

A jak zvládáš stav vnitřního rozpolcení? Když se objeví, čekáš na lepší dobu, čekáš, až pomine?

Jednoduše pracuji. Odnaučil jsem se mít takové stavy. Nepůsobilo to dobře ani na mě, ani na to co dělám. Pianista by během hry neměl mít emoce, ty mají vyjít z forte-piana. Stejně to je se vším jiným. Tvorba spočívá v „ponoření se do hloubi sebe“, ve vypnutí. Pokud bych fotografoval v takovém stavu, nikam bych se nedostal. Japonský psycholog Shoma Morita tvrdí, že emoce vás nikam nepřivedou, že jednoduše jsou. Pokud je cítíš, začni něco dělat. Souhlasím s ním a využívám tuto metodu. Pokud cítím emoce, začínám např. mýt hrnky. Po celém dni se ukazuje, že mám uklizený dům, udělané fotografie a cítím se dobře. Nejlépe se to dá vysvětlit na strachu, o kterém vím vše – znám ho skrz naskrz. Léčil jsem se s ním. Když se nachází v člověku, totálně ho paralyzuje a nic nenechává. Jednoduše přichází jako tajfun a nejsem v tom stavu schopný nic dělat. Nic. Teprve po dosažení rovnováhy můžu začít jednat.

Důležité je také mentální přenastavení se v souladu se zásadou „jsem to, co dělám“, říct si: teď jsem fotograf. Mám pak takovou zvláštní sebejistotu. Pocit, který není pýcha, jen přesvědčení. Není důležité, jestli jsem v tom dobrý, jednoduše to dělám. Takovýto přístup naprosto mění postoj k fotografiím.

Pozoruji to u lidí, které učím. Na první nebo druhé hodině jim říkám: musíte si říci, že jste fotografové, a oni se smějí, protože ještě nedokážou používat manuální režim na fotoaparátu nebo neumějí fotografovat na poloautomatu. Je to jako magie. Brzy se totiž ukazuje, že dělají lepší fotografie. Sebejistota přináší jistotu při zabírání, světle, tom, co má být na fotografii. Podobný jev můžeme pozorovat u spisovatelů, kteří v jistém okamžiku na mnoho věcí rezignovali, např. Szczepan Twardoch, který přestal pracovat v novinách a rozhodl se, že bude spisovatel. Dělám přesně to samé.

Vyprávěj o nových fotografiích, o projektu *Exhaustion*. Odkud se vzalo to vyčerpání?

Dělám to už mnoho let. Můj stav se mění v závislosti na pohledu na toto vyčerpání. Kdysi to bylo naprosto jinak – tehdy jsem byl skutečně vyhořelý. Budil jsem se unavenější, než jsem byl, když jsem šel spát. Spirála se začala čím dál více roztáčet a vedla k tomu, že jsem se na konec zbláznil. Teď jsem unavený, ale už jinak. Je to druh únavy, z níž mám radost, protože po ní jdu spát. Takový dobrý druh vyčerpání k něčemu slouží. Naučil jsem se s ním žít. Pokud prožijete něco traumatického, díváte se od toho okamžiku na věci jinak. Když nyní jdu po ulici, hned vidím ty, kteří jsou extrémně unavení. V tomto šílenství jsou lidé spojeni, navzájem se přitahují. Tak jako si těhotná žena všimá kolem jen těhotných. Přemýšlím na tím, jak to je s vyčerpáním... Proč lidé pracují nad své síly, aby 12 hodin seděli v nějakém nudném zaměstnání? Dělají to ve jménu rodiny, ve jménu toho, že někoho milují a chtějí se o něj postarat? A zároveň, jaká je to péče, když sami sebe tak ničíme? Dítě přece potřebuje nevyčerpanou matku a otce, plné sil. Tento jev je v Polsku jasně patrný.

Nedávno jsem nahrával desku s Japonkou. Po každé skladbě, která trvala kolem 6 minut, odcházela na přestávku. Když já vstoupím do studia, jedu 11 hodin, bez spaní, jídla, pití, sušenek. Abako se mi omlouvala a říkala, že lidé tu jsou mnohem pracovitější, že Japonci jsou strašně líní. Podíval jsem se na ní a měl jsem dojem, že takovéto „kalorické rozvržení“ je moudré. Udělal jsi – odpočíváš. A to se osvědčilo.

Fascinují mě také lidé, kteří jdou na procházku se psem. Převážně jsou naprosto nepřítomní – jen drží vodítko. Já na příklad cítím, když mě můj pes potřebuje, protože jsem mu tento čas nedopřál na procházce, kterou jsem jednoduše odbil. Podobné je to u lidí.

Jak fotografuješ lidi na ulici?

Nikdy lidi nezastavuji. Portréty známé nebo mě zastavují lidé. Nechávám ty situace volně plynout, umožňuji jim, aby se děly. Neschovávám fotoaparát, neskrývám se. Opakuji osobám, které učím, že pokud máte fotoaparát v tašce zapnuté až na poslední knoflík, můžete ho stejně dobře nechat doma, protože ho nevytáhnete. Milionkrát jsem byl v takové situaci. Pokud máte na krku fotoaparát připravený k práci, budete fotografovat.

Je to vidět na tom, jak používáme kameru na telefonu?

To souhlasí. Mobil je často prodloužením naší ruky.

A čím fotografuješ? Jeden z japonských fotografů před výběrem přístroje k němu čichal. Vybral si ten, který podle něj měl dobrou vůni. Je pro tebe technika důležitá?

Poprvé v životě mám digitál – Ricoh GR. První digitál, který mám rád. Okamžitě dělá hotové fotografie ve formátu JPG. Nepoužívám RAW. Dříve jsem fotografoval s velkým a středním formátem a, jako v případě knihy, polaroidem. Nemám rád malé obrázky, protože je pro mě příliš široký a nepřírozený. Musí to být buď obdélník 4×5 palců nebo čtverec – vysoce přirozený formát. Všechny fotoaparáty, se kterými jsem pracoval, jsem si vybral především s ohledem na formát.

V souvislosti s tím, že jsi vždy pracoval na analogu, hlídáš se při fotografování s digitálem?

Neomezuji se, jednoduše fotografuji. Když jsem pracoval s analogem, taky jsem to tak neměl. Nikdy nemyslím na to, kolik můžu udělat fotografií. Zajímavé je, že po

Drewnianych godach, které jsou barevné, jsem se k barvě už prakticky nevrátil. Po tomto cyklu jsem znovu začal dělat černobílé fotografie.

Děláš kromě cyklu „Exhaustion” ještě něco?

Fotografie chápu jako poznámky – jako svého druhu kompostér. Házím je na hromadu. Ony se proměňují ve hnojivo, na kterém možná časem něco vyrostě. Nikdy jsem nedělal projekty. Nejsem ani zvláště připoutaný k fotografiím jako k něčemu neuvěřitelnému, jedinečnému a fantastickému. Možná právě proto je mám rád, i když k nim nemám zvláštní úctu. Dokážu se vzrušit při čtení knihy, sledování obrazu. Fotografie toto ale vyvolávají v mnohem menší míře.

Nezajímají mě fotografie z událostí, např. potyčka před policejní stanicí. Nedívám se na ně jako na fotografie. Dělají je skoro všichni. Dá se říci, že všichni jsme fotografové. Kvůli této dostupnosti mě přestaly fascinovat. Zajímají mě ale lidé, kteří je pořizují a žijí s nimi, tedy s něčím, co je pro ně skutečně důležité.

Existují tři fotografové, které mě velmi ovlivnili. Dá se říci, že je chápu spíše jako spisovatele než jako fotografy. Dva z nich mě provázejí po celý život. Mám na mysli Arakiho, který je pro mě evidentně spisovatel, tvořící často hutnou, ošklivou, fascinující prózu. Zároveň je otrokem fotoaparátu. Když jsem ho pozoroval během jeho pobytu v Polsku, všiml jsem si, že dělal jednu fotografii za minutu.

Druhou osobou, která mě zhypnotizovala, je Daidō Moriyama. Vyjadřuje se podobným jazykem jako Araki. Moriyama nechává aranžování výstav na profesionálech, protože neví, jak by se do toho měla pustit. Výstavu chápe jako sochu – má k dispozici prostor, který je třeba spravovat. Oba jsou mi blízcí, třeba už způsobem popisování skutečnosti.

Imponuje mi také Richard Avedon, který celý život pořizoval fotografie na bílém pozadí. Vidím samotou jím fotografovaných osob. Je to nejsilnější projekt o samotě, jaký kde vznikl. Všichni na jeho fotografiích jsou sami, oddělení, případně mají kontakt s autorem. Dokonce, i když portrétoval The Beatles, je každý z nich oddělený. Nevím, jestli to dělal vědomě, nebo možná ne. Smysl pro mě má také to, co dělá Nan Goldin, protože její práce vypráví o jejím životě. Něco fascinujícího spočívá v lidech a ne v projektech. Proto nerezignuji na fotografování – zvěčňuji rodinu.

Myslím, že se dá vycvičit oko, ale dá se naučit fotografické vědomí, vystoupení mimo „hezký obrázek“?

Pokud na hodinách ukazují snímky, rozšiřuji tak povědomí. Díky tomu začínají mí žáci vidět více. Je možné je to naučit, ale nedá se naučit být fotografem, tak jako se nedá naučit být spisovatelem. To, že někdo absolvoval fotografické studium, neznamená, že bude fotograf. Dá se také naučit technika, ale být fotograf znamená chopit se výzvy, vydat se některým směrem. Je nutné v sobě mít tolik odvahy, aby se člověk vzdal práce v kanceláři nebo někde jinde a vydal se jednoduše do neznáma. A to je právě ta situace, kterou nedokážou pochopit ti, kteří nepracují tak jako já. Rodiče se mě dodnes ptají, z čeho žiji. Říkám jim, že nevím, z čeho. Vysvětluji, že něco dělám a z toho jsou pak peníze, ale nedokážu jim to vysvětlit.

Učíš dívání se? Jak vyprávět příběh pomocí fotografií?

Jestli je učím dívat se? Vlastně nevím, co je učím. Zdá se mi, že to oni vedou mě a ne já je. Jednotlivé fotografie, přesto že dokáží být dobré, mě málo zajímají – dokáže je dělat každý.

Pokud je snímek dobrý, je to hned vidět. Po půl roce studia žáci dokáží sami rozlišit dobré fotografie stejně efektivně jako my [v OPT pracují také Krzysztof Solarewicz a Arnau Vidal Cascalló – poz. aut.].

Protože mám skvělou paměť, pamatuji si všechno a především obrazy. Nejsem schopen si zapamatovat jména, ale za to vím, kdo mi ukázal jakou fotografii a ve který okamžik. Přesně si pamatuji fotografie z doby před půl rokem, na které už moji žáci zapomněli. Když se dívám na jejich fotografie, pozoruji vývoj a to mě na té práci fascinuje. Vidím, kam směřují a jak, když jsou vytrvalí, dosahují cíle.

Co děláš s lidmi, kteří nepracují, nepřinášejí fotografie?

Nic, jednoduše čekám. Někdy jen žertem udělám rukou gesto, které jako by se ptalo: „vidíš můj pohled“? Část osob nepřichází, aby se naučili fotografovat, nepotřebují konzultace. Přicházejí, aby pobylí, popovídali si s jinými nebo se mnou. Narazil jsem na takové, kteří se po několika letech vrací. Nucení k čemukoliv nepřináší žádné výsledky a stává se, že přináší výsledek úplně opačný.

Myslíš si, že je kritika zapotřebí? Nebojíš se, že se pak někdo uzavře, že někoho urazíš? Ptám se, protože já sama to očekávám, potřebuji upřímný názor a málokdy ho dostanu.

Vždy se může stát, že někoho urazíš, to je riziko povolání – něco, co je zapsáno do života. Když někdo přichází a ukazuje mi fotografie, podle kterých vidím, že vytáhl fotoaparát na 5 minut, pak se ptám, jestli má vůbec chuť fotografovat, protože pokud ne, možná nemá smysl se tady trápit. V takové situaci jsem se setkal i s pláčem. Chápu, proč pláče, že by chtěl, ale nemá čas, nemůže v sobě něco zlomit, má nějaký problém. Kdyby mu to bylo lhostejné, jednoduše by odešel a už se nevrátil. Víím, že mu na tom záleží. Jen je nutné pustit se do práce. Většina lidí se po takovémto upřímném rozhovoru pustí do vyčerpávající práce. Mí žáci vědí, že nemohou přinést fotografii křídla letadla, pořízenou z okna, nebo automobilů s dlouhou expozicí, protože jsou jednoduše nudné. Dokážeme se tomu i zasmát. Důležitý je kontakt a pocit důvěry. Podle mého názoru je dobré říci pravdu, protože ta vede k tomu, že mi lidé důvěřují, vědí, že jim nelžu.

Vedeš lekce ve vratislavském OPT už velmi dlouho a víím, že se těší velkému zájmu.

Učím v OPT už 15 let. Každý rok mám kolem sta žáků a byly i takové roky, kdy jsem měl kolem sto padesáti zájemců. Stává se, že nám chybí místo. Je tomu tak bez speciální reklamy. Lidé jednoduše přicházejí. Bylo to tak od úplného začátku. Když jsem začal učit, ještě jsme neměli dnešní budovu, stávalo se, že jsem lekce vedl v šatně na chodbě základní školy.

Jak vypadá fotografický trh ve Vratislavi?

Není. Pokud chceš dělat něco mimo svatební fotografie, musíš odjet do Varšavy.

A jestli se dá žít z fotografie? Žítí z něčeho se nerovná tomu, jestli se na tom vydělává.

Máš v souvislosti s tím, že si každý den prohlížíš spoustu obrazů, ještě potřebu, hlad po nových výstavách, knihách a fotografiích.

Co se toho týče, jsem trochu vychytralý. Zdá se mi, že dobře učím a mnoho věcí se děje mimo mě. Přicházím na hodinu a ptám se: „Co mi dnes představíte, draží?“.

Ukazuje se, že velmi mnoho. Prohlížím si na příklad kniha Nan Goldin z výstavy *Diving for pearls* nebo kniha Masao Yamamoto. Opakuji: „když nevíte, co byste chtěli pod stromeček, požádejte o knihu.“ Po roce lekcí si vybírají opravdu velmi dobrý titul, z čehož mám velikou radost. Velkou část hodin věnujeme hovorům o fotografických krizích, o životě. Život je přece spojený s fotografií, takže je takový hovor zapotřebí.

Výuka trvá 3 semestry?

Ano, i když existují osoby, které přicházejí už 12 let. Zvu do centra také jiné fotografy, protože nemám „monopol na pravdu“ – je důležitý jiný hlas, jiné stanovisko. Pak se scházejí všechny ročníky. Největší sál praská ve švech.

ZÁVĚR

To, jaký je kdo fotograf, závisí na tom, co dělám, čteme, jaké filmy sledujeme, jakými lidmi se obklopujeme. Mým cílem bylo ukázat, že multidisciplinarita Filipa Zawady má velmi velký vliv na to, jaké fotografie dělá a jaký je člověk. Médium není tak důležité, podstatná je vnitřní potřeba vyjádřit se. To, co je soukromé, intimní, se mísí s tím, čemu obecně říkáme práce. Zawada se jí snaží vykonávat, jak jen může a jak nejlépe umí. Jak sám napsal *abych něco znamenal přinejmenším sám pro sebe*⁹.

Síla Zawadových fotografií je tak velká, že umožňuje klidně si prohlédnout chvíle, které běh času rychle nahrazuje jinými. Ale pravdy, zvěčněné každá v samostatný okamžik, i když třeba nesmírně důležité a přelomové, nemají mnoho společného s potřebou pochopení. Zawada diváka vtahuje do své každodennosti. Můžeme se zamyslet, proč by nás něčí soukromí vůbec mělo zajímat? Odevšad jsme krmeni přebytečným množstvím obrazů. Celkově je to svět zbavený obsahu a formy. Prázdný, bez emocí a smyslu.

V takovém případě je každá fotografie výsledkem nějaké autorovy potřeby a to stačí k tomu, aby byla zajímavá. Zároveň fotografuje svůj život, svět, který ho obklopuje, dokazuje, že stovky každodenních, soukromých činností mohou být východiskem pro pořízení fotografie. Je nutné být nesmírně pozorným, aby se podařilo zachytit nepatrná narušení rytmu, v němž probíhá naše každodennost.

Smutek po vyjádření myšlenky nikdy nepřestane být přitažlivý. Při prohlížení fotografií Filipa Zawady jsem měla pocit, že jsou také o někom, jako jsem já. Možná proto, že oba jsme citliví k tomu, co není odhaleno.

Fotografie mohou přesvědčit a naklonit k blízkému, intimnímu rozhovoru mnoho osob, ale ke každé z nich budou mluvit zvlášť. Vytyčují prostor setkání – tváří tvář, z očí do očí. Tvorba Filipa Zawady zve právě k takovému setkání, protože nejdůležitějším posláním fotografie je vysvětlit člověka člověku.

Nevěnuji se ani umění, ani fotografii, ani psaní, ani hudbě – věnuji se životu. Moje tvorba je vedlejší produkt mého života.

Filip Zawada

ŽIVOTOPIS

Filip Zawada, umělecký pseudonym Filip Itoito, se narodil 7. července 1975 ve Vratislavi. Studoval např. chemii na Vratislavské polytechnice a kulturologii na Vratislavské univerzitě. Na vratislavské fotografické škole PHO-BOS obhájil diplomovou práci pod vedením Natalie LL. V roce 2012 těsně před bakalářskou prací Zawada bohužel nedokončil studium na Institutu tvůrčí fotografie na Slezské univerzitě v Opavě. V současnosti studuje psychologii a trénuje lukostřelbu. V roce 2014 získal Polský pohár a vyhrál polské mistrovství v terénní lukostřelbě. Má syna Filipa.

Už 15 let působí jako učitel v Ośrodka Postaw Twórczych ve Vratislavi. Vede blog (www.filipitoito.com), na němž publikuje fotografie, krátké texty a obrázky a spoluřídí fotografickou galerii Halogenki (www.halogenki.com).

Hrál ve skupině Saksofonowe Ptaki, následně v AGD, s nimiž vydal desku *Echolokator*. Byl basistou souboru Pustki, s nímž nahrál desky *8 Obm* (2004) a *DO MINO* (2006). S Piotrem Lewandowským (známým jako Peve Lety) založil formaci Indigo Tree. Skupina vydala desky *Lullabies Of Love And Death* a *Blanik*.

Zawada spolutvořil hudbu pro mnohá divadelní představení v režii např. Przemysława Wojcieszka *Cokolwiek się zdarzy kocham cię* (Cokoliv se stane, miluji Tě) – Teatr Rozmaitości ve Varšavě *Osobisty Jezus* (Osobní Ježíš) – Teatr im. Heleny Modrzejewské v Lehnici, Pawła Palcata *Wojna nie ma w sobie nic z kobiety* (Ve válce není nic ze ženy) – Bałtycki Teatr v Koszalinu, Bodo Koxe *Pozytywka* (Hrací skříňka) – Teatr Capitol. Napsal také hudbu k filmu *Dziewczyna z szafy* (Dívka ze skříně) Bodo Koxe. V roce 2013 vydal sólovou desku *Snow is a sun for the Eskimo*. V současnosti hraje v jednočlenné skupině ITOITO. Je autor snímků na obálky desek několika skupin, např. Mikro kolektyw (*Absent-minded*) a Robotobibok (*Jogging, Instytut las*).

Od roku 2007 tvoří fotografický cyklus věnovaný vyčerpání – *Exhaustion*. V roce 2011 vydal fotografickou knihu *Drewniane gody*.

Byl autorem programů o kultuře *Nieźła kiecka* (Pěkné šaty) a spoluautorem krátkometrážního filmu *Trrr* a jiných filmových produkcí a také členem Výtvarné skupiny Franka Zappy. Vydal několik básnických a dva prozaické tituly. Dvě z nich byly nominovány na literární cenu Gdynia.

Vybrané výstavy:

Niektórzy myślą, że jesteśmy brzydcy (Někteří si myslí, že jsem ošklivý) – BWA Vratislav (2010)

Galeria Punctum, Fabryka Sztuki v Lodži (2012)

Galeria ASP, Rondo Sztuki v Katovicích (2012)

Consume Society v Berlíně (2011)

Galeria Bezdomna (2011)

Skóra – BWA Vratislav (2015)

Knihy – beletrie:

System jedynkowy (Jedničková soustava, 1997)

Bóg Aldehyd (Bůh aldehyd, 1998)

Snajper (Snajpr, 2004)

Psy pociągowe (Tažní psi, 2011) – nominovaní na Literární cenu Gdynia 2012

Świetne sowy (Skvělé sovy, 2013)

Trzy ścieżki nad jedną rzeką sumują się (Tři cesty nad jednou řekou se sčítají, 2014)

– nominovaní na Vratislavskou poetickou cenu „Silesius“ 2015

Pod słońce było (Bylo proti slunci, 2014) – nominována na Literární cenu Gdynia 2015

JMENNÝ REJSTRÍK

- Araki, Nobuyoshi... 12, 34, 44
Arbus, Diane... 23
Avedon, Richard... 44
Bajorek Anna... 38
Bączyk, Maciek... 33
Białoszewski, Miron... 19
Bohdziewicz, Anna Beata... 18, 19
Brodowicz, Alicja... 20
Caravaggio, Michelangelo... 15
Cartier-Bresson, Henri... 10
Cascalló, Arnau Vidal... 45
Cassavetes, John... 16
Clark, Larry... 17
Daguerre, Louis Jacques... 17
Dąbrowski, Kuba... 19
Disney, Walt... 29
Faulkner, William... 16
Fassbinder, Rainer Werner... 15
Frenczak, Paweł... 20
Goldin, Nan... 14, 15, 16, 17, 44, 47
Gombrowicz, Witold... 19
Hanusz-Oleksy, Katarzyna... 20
Hermanowicz, Mariusz... 20
Jaszczyzyn, Kasia... 33
Kertész, André ... 17
Klatka, Grzegorz... 39
Kox, Bodo... 50
Kobierzyńska, Kamila... 20
Kowalczyk, Krzysztof... 20
Lartigue, Jacques Henri... 17, 18

Lewandowski (ala Peve Lety), Piotr... 33, 50
LL (Lach-Lachowicz), Natalia ... 50
Lurka, Bartek... 20
Łopacka, Monika... 20
Morawicki, Marcin... 38
Morita, Shoma... 41
Moriyama, Daidō... 44
Mrożek, Stanisław... 19
Nixon, Adam... 34
Nowina-Konopka, Konstancja... 18
Olejniczak, Paweł... 18
Omulecki, Igor... 18
Orłowski, Krzysztof... 18
Ottosson, Martin... 11
Palcat, Paweł... 50
Parr, Martin... 37
Pasolini, Pier Paolo... 15
Pelc, Aleksandra... 18
Pogoda, Bart... 18, 38
Salgado, Sebastião... 34
Siderski, Rafał... 18
Singer, Isaak Bashevis... 36
Solarewicz, Krzysztof... 45
Sokalska, Maga... 18
Sontagová, Susan... 10
Soth, Alec... 34
Starzec, Paweł... 34
Stasiuk, Andrzej... 40
Śmigielska, Aleksandra... 20
Twardoch, Szczepan... 42
White, Minor... 10
Wiercińska, Marta... 34
Wojcieszek, Przemysław... 50

Yamamoto, Masao... 47
Zajączkowska, Karolina... 34
Zappa, Frank... 51

¹ S. Sontagová, *O fotografii*, překlad Pavel Vančát, Praha 2005, s. 106

² F. Zawada, *Pod słońce było*, Wrocław 2014, s. 19

³ Dokumentární film BBC *Historia fotografii: Geniusz zaklęty w fotografii*, Warszawa 2007

⁴ N. Goldin, *The Ballad of sexual dependency*, New York 2012, s. 7

⁵ C. Mavor, *Reading Boyishly: Roland Barthes, J. M. Barrie, Jacques Henri Lartigue, Marcel Proust, and D. W. Winnicott*, Durham 2008, s. 80.

⁶ S. Sontagová, *O fotografii*, překlad Pavel Vančát, Praha 2005, s. 103

⁷ Rozhovor Krzysztofa Śliwki s Filipem Zawadou *Nuda, kogel-mogel i „Bezludna wyspa”*, vyd. Helikopter, <http://opt-art.net/helikopter/slowa/nuda-kogel-mogel-i-„bezludna-wyspa/> [dostup: 10. dubna 2016]

⁸ F. Zawada, *Drewniane gody*, Wrocław 2011

⁹ Idem, *Pod słońce było*, Wrocław 2014, s. 30